

Co je to myšlení

27. 6. 1983

KAZETA 1

STRANA A

[Úvod o tom, že Francouzi nepřijeli...]

Tak to je první věc. Druhá věc, že nemáte nikdo s sebou Leibnize, takže by nebylo vhodné v tom pokračovat. Máte-li téma, o kterém byste chtěli mluvit, tak ho navrhnete, jinak navrhnou něco já. ... Eventuelně to můžeme věnovat tomu, proč vlastně děláme filosofii a k čemu je filosofie dobrá, něco takového obecného. ... Tak rychle navrhujte, ať nám neutíká čas.

Nikdo nic nenavrhuje. Tedy rozhodnuji já. Tady přišel náš nový kolega, přinesl si nějaké otázky už připravené, poněvadž neměl dost ponětí, jak to tady chodí. Ale poněvadž je volný večer... Jako první otázku si napsal, co to je myšlenka. Tak co tomu říkáte – co to je myšlenka?

No, já budu zčásti připomínat aspoň těm několika, co to už zažili, a všem ostatním to budu vykládat, takže pokud ti ostatní – to je takový problém. Vzhledem k tomu, že ti lidi, kteří to slyšeli, ale je jich málo, to budu říkat stručně... Pokusím se zachovat jakousi střední cestu a zčásti to bude něco, co už jsme dělali, a zčásti tam budou nějaké nové věci.

Tak především: základní otázka je, za jakých okolností můžeme vlastně mluvit o myšlení. Je myšlení cosi specificky lidského, nebo existují nějaké formy myšlení ještě předlidského? To jest: pokud máte doma nějaké chytré zvíře, jistě máte velmi často dojem, že ta zvířata jakoby uvažují, že něčemu rozumějí nebo chtějí něco znázornit, chtějí vám něco říct jakoby. A neumějí mluvit, ale ukazují to nějak. Když pes chce, aby pán šel někam za ním a že mu něco ukážou, tak to umějí udělat tak, že ho někam odvedou... A tak dále. Čili: je otázka, jestli můžeme mluvit u zvířat, aspoň u těch chytřejších, inteligentnějších, taky o myšlení.

Když si to takhle postavíme, tak je jasné hned na začátku, že to je otázka terminologická. Jak si to vymezíme, to záleží na nás. Jde o to, že když to vymezíme určitým způsobem, že se toho musíme držet, a teď jde o to, jestli to vydrží. Když to zatížíme nějakými myšlenkovými stavbami, tak jestli to naše pojetí, které na začátku závisí jenom na nás, tak jestli to vydrží. Čili hned na začátku vidíme, že to není tak, že bychom si mohli vymezit to slovo docela v jakémkoliv smyslu. My si ten smysl sice můžeme vymezit, ale za určitých předpokladů, to jest, že to vymezení je platné. Co to znamená, to necháme stranou. Logicky to nemůže mít v sobě žádný rozpor, nesmí to být v rozporu s nějakými vymezeními něčeho jiného, s čím potom budeme taky pracovat a podobně. Čili nikdy nevymezujeme logicky jednu věc, nýbrž vždycky je to celek, kontext, čili musíme se řídit podle toho a tak dál.

Takže někdy je stanoven pojem určitým způsobem, a pak se ukáže, že je neudržitelný. Řeknu příklad z přírodních věd. Víte, že ještě do polovičky minulého století se mělo za to, že světlo je vlnění – tedy mělo za to, se

dodnes má za to, i když je to trošku komplikovanější. Poněvadž bylo známo, že když se vlní voda třeba na rybníku nebo v moři nebo když se chvěje struna na nějakém nástroji a tak dále nebo bouchnete do nějakého kusu ocele, nějaké tyče ocelové, tak tam taky prochází chvění, to se všechno dá zjišťovat, jaké... Že každé vlnění je vlněním něčeho, vody, vzduchu a tak dále. No tak se předpokládalo, že když je světlo vlnění, tak že je taky vlněním něčeho. A to „něco“ se vymyslelo a dalo se tomu jméno éter. Došlo to tak daleko, že tedy si někteří fyzikové dali otázku, co to vlastně je ten éter, jaké vlastnosti má. Podle toho – my víme, že třeba voda se vlní dost pomalu, ta frekvence vln je poměrně řídká, ta energie těch vln není moc veliká. Čím je materiál tvrdší a pružnější, tím ta frekvence je hojnější, ty vlny jsou kratší. Takže velmi tvrdá ocel se už chvěje způsobem takovým, že ty vlny jsou nesmírně krátké. No a podle toho, jak krátké jsou vlny světelné, tak se uvažovalo, že ten éter musí být daleko tvrdší než ta nejtvrdší ocel. Takhle se uvažovalo... až se přišlo na určité vlastnosti, které byly v rozporu. Otázka zněla, jaký je vztah mezi éterem a hmotou, jak ji známe. Je éter hmotný v tom smyslu, jak my to známe, nebo jak je to? A teď: jestliže je hmotný, aspoň do nějaké míry, tak když se nějaká hmota v tom éteru rychle pohybuje, tak vzniká otázka, zda ten éter je takového druhu, že ta hmota, jak se v něm pohybuje, tak do něj nějak vráží, naráží, ten éter klade odpor, a tím pádem je zčásti strhován, nebo strhován není. Otázka zněla, zda je strhován, nebo není. A to se mohlo rozřešit tím způsobem, že se zjišťovalo, jak se jeví to světelné vlnění ve vztahu k nějakému kusu hmoty, například k zeměkouli nebo k sluneční soustavě, která se pohybuje velmi rychle určitým směrem. ... No a takhle se dopracovává pojem – až se ukázalo, že pojem éteru neobstojí, a bylo nutno tento pojem opustit. Tak – odpusťte, že jsem u toho zůstal tak dlouho. Měl to být jen doklad, že i když si stanovíme význam nějakého slova, tak že to ještě neznamená, že u toho můžeme zůstat. Někdy se v tom kontextu pak ukáže, že jsme to neudělali dobře nebo že jsme to neudělali platně, a musíme ten pojem opustit.

Takže, abychom se dostali k tomu myšlení – otázka zní, zda vůbec něco takového jako myšlení je. Když my definujeme nějak myšlení – ještě jsme ho nedefinovali – tak je něco takového? Podívejte se třeba o duši. Takřka od samého začátku filosofování se najde ten termín duše už u některých prvních filosofů, a zejména potom u velkých řeckých filosofů, už u Platóna. A sám Aristotelés napsal takovou první do sebe zapadající knihu, takový traktát o psychologii, *Peri psýchés*. První psychologie. A od té doby psychologie – tehdy se psychologie ještě považovala za součást filosofie, dneska už je to samostatná věda, všude se pěstuje, ale když se zeptáte psychologa, co to je duše, tak vám neodpoví, většinou se vysměje. Poněvadž to je blbost – duše, to nic není. Psychologie sice funguje, ale už nemá duši, už ztratila duši. Není to nauka o duši, nýbrž o takzvaných duševních jevech. Duševní jevy, prosím, to se ještě připustí, myšlení je jeden z duševních jevů. Ale duše – s tím nechce žádný psycholog nic mít.

No tak teď je otázka, jestli něco takového nemůžeme čekat taky u myšlení. To záleží na tom, jak vymezíme, co to je myšlení. To byly takové ty první vstupní otázky. Teď sáhnu k tomu, co jsme tady už dělali, o čem jsme už mluvili, a zopakuju. Především že – to je určité stanovisko, to neberte, že

to je nějaký konsensus mezi filosofi, když si vyberete různé filosofi, tak každý říká něco jiného... Ať už je to, co můžeme najít u psa, šimpanze, slona, eventuálně koně a takových chytřejších zvířat, delfína, ať je to myšlení, nebo ne, něčím podstatným se liší od myšlení lidského. A celkem vzato my teď můžeme nechat stranou ty jiné druhy myšlení, ty nižší, poněvadž to s filosofi nemá co dělat, nám jde o to myšlení, které je schopno filosofovat. Proto se tím tedy budeme zabývat. Takže se omezíme na myšlení lidské, na myšlení toho tvora, toho živočicha, kterému se říká homo sapiens, člověk moudrý nebo rozumný. A to lidské myšlení se vyznačuje dvojí věcí. Zaprvé: že úzce souvisí s mluvením. Myšlení a mluvení spolu souvisí. Jestliže myšlení zvířat je na nižší úrovni než u člověka, tak je to proto, že zvířata neumějí mluvit. Bez řeči – když nějaké dítě neučíte mluvit a necháte je nějakému takovému přirozenému vývoji, tak to dítě se nevyvine v člověka, zůstane takzvaným... ta deprivace, to je dokonce, když se o dítě špatně staráte. Ale když vůbec se o dítě nestaráte, tak se nedá mluvit ani o deprivaci. To je potom prostě nějaký živočich, který s člověkem, s lidskou bytostí nemá nic společného. Tam se lidská bytost vůbec nevyvine, nerozvine.

[Otázka: Nejvíc zaostalí jsou hluchoněmí...]

Ano, tam je strašlivý problém právě a dá se tomu zabránit jedině tak, že u dětí mladých, v tom prvním roce, kdy to je nejdůležitější, strašně záleží na tom, aby navázali sociální kontakty. O tom jsme tady taky mluvili. Já pro ty, kteří tady nebyli, to připomenu. Existuje významný německý biolog, teoretický biolog taky, Adolf Portmann, který prováděl velmi přesná měření, sledoval některé parametry embryonálního a postembryonálního vývoje vyšších savců. A zjistil, že savci se po jisté stránce dělí do dvou skupin: v jedné skupině jsou savci, kteří mají mláďata naprosto neschopná při narození se o sebe postarat. A mláďata té druhé skupiny jsou taková, že už několik hodin po narození jsou schopna běžného pohybu, i když samozřejmě ne nějakého úprku, ale běžného pohybu, jsou schopna doprovázet své matky, eventuálně celé stádo, i když to stádo musí být trochu slušné, nesmí zdrhat moc rychle, s ohledem, musí mít ohledy. Tak přece jenom to dítě... A tyhle dvě skupiny nazval Nest-flüchtler a Nest-hocker. Nest-hocker, to jsou ti, co – hocken je trčet, dřepět v hnízdě... Ty, co dřepí v hnízdě a nejsou schopny žádného pořádného pohybu. Mezi ně patří třeba kočata, štěňata a tak dál, malé myši... Ty jsou naprosto neschopné, tam jsou prostě v tom – matka se o ně musí starat. No a ty Nest-flüchter – Flucht je útěk, ty, co utíkají z hnízda –, tak jsou například kůzlata, telata, hříbata, žirafičky a podobně. Tak skutečně tedy – nedávno to někde bylo v nějakém seriálu, dost blbej, ale bylo tam vidět, jak se narodil malý kůň, a jak se okamžitě, jak se narodí, krátce potom už dělá všecko pro to, aby se postavil na čtyři, takhle se mu klepou ty čtyři, ale on stojí na čtyřech. Pomalinku si na to zvyká, ale za chvíli už je schopný chodit po čtyřech, za chvíli tam už poskakuje, trvá to pár dní, a běhá.

A teď, když prováděl Portmann tahle měření a zkoumal obdoby, jaké jsou, tak zjistil zajímavou věc. Na první pohled člověk by patřil do skupiny těch, co když se narodí, tak nejsou schopni vlastního pohybu. Víme, že dítě se začne hýbat nějak po třech, po čtyřech měsících, lezoun z toho je po půl

roce asi, v roce začíná – tak přibližně v roce – začíná, když se drží, tak obcházet. Čili to je strašná doba, je to vlastně Nest-hocker, prostě dřepí, neschopen vlastního – nějak obhájit život, není schopen samostatně jednat a tak podobně. Ale u opic to tak není. Opice se narodí, malá opička se narodí a okamžitě je schopna – má tolik síly, například v prstech, že se chytne mámy za chlupy a drží se. Máma běhá, skáče, a to čerstvě narozené opiče se drží mámy za chlupy a nespadne. Tu a tam některé spadne, asi tak jako ptáci, a zabije se.

Aleš Havlíček: Ale tady k tomuhle tomu, to je i u dítěte. Když je dítě asi tak ve třetí nebo – velice brzo, tak má velikou sílu v prstech... A tady v Podolí, jak je tam ten výzkumný ústav, mají jen takové pásy a ty děti se toho drží...

LvH: Důležité ale je, že to dítě nemá hned po narození. My k tomu dojdeme, proč to je důležité...

[Hluk z publika...]

LvH: Čerstvě narozené dítě? No to je... Dobře. Co já vím... No tak dobře. Tak uvidíme. Ale to, že ta mláďata jsou schopna toho života, to je nápadný rozdíl. Jak to, že je to u člověka jinak než u těch opic? Portmann tam ukazuje, že když se srovnají ty vývojové křivky různých funkcí, tak že jsou naprosto analogické u člověka jako u těch primátů, jenom s tím rozdílem, že to, co probíhá v embryonálním období toho opičího embrya, tak jenom zčásti probíhá v embryonálním vývoji lidského zárodku a z větší části probíhá už po narození. Že totiž jakoby lidská mláďata se rodila předčasně. Asi tak, jako kdyby se opičí mláďata rodila asi v půlce toho opičího těhotenství. Přesně ještě před půlkou, protože podle těch křivek, co tam Portmann maluje, tak to je tak, že zatímco těhotenství trvá devět měsíců, tak ta skutečná embryonální perioda u dítěte trvá jednadvacet měsíců. Takže z těch jednadvaceti měsíců embryonálního vývoje pouze devět probíhá v těle matky a dvanáct probíhá už po narození. Tedy narození vlastně přichází předčasně, ještě před polovinou skutečného embryonálního období.

No a určité závěry, které sám Portmann jako biolog nedělá, ale někteří jeho žáci – nebo tedy žáci nejen biologičtí, kteří to aplikují pro jiné obory, to interpretovali tak, že tomu je tak proto, že člověk by se nemohl stát tím, čím je, kdyby sociální kontakty to embryo navazovalo až po narození na konci embryonálního období. Že je třeba, aby sociální kontakty zasahovaly hluboko do embryonálního období, a to se může stát jenom díky tomu, že to dítě se narodí předčasně. Takže navazuje kontakty sociální, to jest lidské kontakty navazuje v době, kdy vlastně ještě pořád by nemělo být vylíhnuté. To není nic mimořádného v přírodě, některé analogie jsou i docela známé. Byly nahrány na magnetofon zvuky kuřat, která jsou schopna odpovídat, pípat ve vejci, ještě řadu dní před vylíhnutím pípají a reagují na pípání kvočny. A naopak kvočna reaguje na pípání těch kuřat, že třeba si nadsedne nebo prostě nějakým způsobem komunikují. A dokonce když se objeví nějaké nebezpečí, tak na určitý zvuk té kvočny ta kuřata ještě ve vejcích přestanou pípat. Tak tohleto – takové analogie jsou taky. Ale zřejmě to má daleko menší význam. Ta rozhodující situace u

člověka je v tom, že ty sociální kontakty musejí pronikat – z té sociální sféry – musejí pronikat hluboko do toho biologického vývoje jedince. Že už ten biologický vývoj sám musí být hluboce ovlivněný těmi sociálními kontakty. A když tomu tak není, když v tomhle dojde k nějaké poruše, tak se z toho lidského zárodku ten člověk nikdy pořádně nevyvine.

To je jedna věc; jsou tam pak jiné věci, například že u řady zvířat je typická jakási krátká doba po narození, které se říká doba imprintace, kdy se vtiskují základní parametry, základní vzory skutečnosti se vtiskují do zkušenosti toho zvířete, a to s tím pak pracuje v dalším životě. To období je dost krátké. Zas jenom příklad, taky jsem už tady o tom hovořil, tak vždycky prosím o odpuštění ty, kteří už to slyšeli. Znáte jistě – tak nejdřív věc primitivnější –, že na venkově lidi třeba chtějí mít kachny, obstarají si kachní vejce, dají je pod slepici, a slepice je vysadí. No a ta káčata, když se vylíhnou, tak vidí slepici a považují ji za svou matku. A kam ta slepice se hne, tam káčata jdou za ní. Těm káčatům je celkem fuk, že to je slepice, prostě jim se imprintuje slepice. Normálně se imprintuje ta kachna. Z toho důvodu kuřata nebo káčata v líhních jsou deprivováni, protože se jim imprintuje bedna nebo ta ostatní káčata. To jsou nenormální kuřata, která pak, když dospějí, tak se většinou nechovají normálně po mnoha stránkách. Například nejsou schopni sedět na vejcích nebo ne docela nebo nevysedí nebo zabijí své zárodky a takovéhle věci. Ten příklad, co jsem chtěl vykládat, je zvlášť kuriózní: nynější ředitel zoologické zahrady Veselovský, když byl ještě asistentem na přírodovědecké fakultě, tak udělal jeden takový pokus. Jedna pštrosice v zoologické zahradě vždycky snesla dvě tři vejce a nebyla schopná – prostě neseděla. Tak on jednou se připravil na to důkladně, na fakultě si vyrobil jakousi takovou bednu s topením, termostat, všechno to bylo připravené. A když mu dali avízo, že začala snášet vejce ta pštrosice, tak sehnal taxíka, dojel do zoologické, počkal, až byla všechna tři vejce snesená – zrovna snesla tři – zabalil, dal do taxíka a fofrem odvezl na fakultu, kde měl tedy tu bednu na to připravenou, dal to tam a topil. Stříkal na to, prostě dělal všecko, aby to – a skutečně se vylíhli. Vylíhli se, vylezli z bedny, uviděli Veselovského, to byl jejich otec, a od té doby tři pštrosi chodili po fakultě furt za ním jako psi. Čili to je imprintace, tak to je podle Komenského...

A tohleto imprinterční období u člověka je protaženo na daleko delší dobu. Je to tak, že jsou určití lidi, u kterých to imprinterční období končí až se smrtí. U jiných končí v období dospívání. Ale to období imprinterční trvá nesmírně dlouho. To, čemu my říkáme učení, to je možné jedině díky té jakési labilitě nebo spíše plastičnosti lidského mláděte a lidského mladého jedince, té jakési otevřenosti těm pravzorům jakýmsi, těm určitým strukturám jednání, systémům jednání, které si osvojují. Takže velice – výchova spočívá na tom, že využívá imprinterčního období protaženého a něco s tím dítětem dělá, že ho vy-chovává, vy-vádí, *e-ducatio* – vyvádí na jakousi cestu té ustavičné otevřenosti. Tak tohle je podstatný rozdíl od toho, co vidíme u zvířat, podstatný rozdíl u člověka.

Lidská řeč souvisí s mluvením – promiňte, lidské mluvení a myšlení jde spolu. Nejsou to dvě různé věci. Je základní chyba si myslet – nebudu rozvádět, proč –, že myšlenka je to, co máme uvnitř, a že mluvení je to,

čím ji vyjadřujeme. To není pravda, protože abychom vůbec mohli nějakou myšlenku mít, tak ji musíme mít vyjádřenou ve slovech, i když ji neříkáme nahlas. Myšlení je tiché mluvení. Není možno strukturovat své myšlení jinak než ve slovech. Čili je omyl se domnívat, že myšlenka je něco, co nám přijde zevnitř, nápad nějaký, který potom nějak vyjadřujeme. Bohužel v lidské mluvě, v jazyku, například v češtině je to sugerováno každému, poněvadž to už etymologicky je tím směrem nějak orientováno. Vyjádřete se – to co je? Vy něco máte v sobě a máte to vyjádřit. *Ex-presse* – něco formulovat, dát najevo něco, co už je vevnitř. Ale to je omyl: už vevnitř to může mít nějakou podobu, jediné když umíte mluvit. Kdo neumí mluvit, tak neumí myslet. Tak to je důležitý rozdíl. Myšlení lidské je strukturované jazykově.

Ted' do toho ještě malá poznámka na okraj, že musíme rozlišovat mezi jazykem a řečí. Jazyk je určitá konkrétní podoba nebo – to je abstrakce v podstatě, nikdo nikdy žádný jazyk neviděl, viděl jenom mluvící lidi. Jazyk nemluví, mluví lidi. Jazyk je jakási konstrukce, kterou si děláme na základě své zkušenosti s mluvením určitého typu, například s mluvením Čechů, Němců nebo Angličanů a tak dále. Ale existuje něco, co je společné všem jazykům, a to je mluva. Když někdo mluví, tak k tomu patří, že něco dělá, například že hýbe pusou, rty, jazykem, používá zubů, tiskne jazyk třeba k zubům určitým způsobem a tak dále. Takováhle nějaká činnost. To je mluvení. Když vidíme – na obrazovce vypadne zvuk a vidíme lidi, tak vidíme, že mluví. My nepotřebujeme slyšet zvuk, my poznáme, že mluví. Poznáme, že zpívají, poněvadž otvírají tu hubu jinak, třeba pomaleji, podle toho – někdy je ta písnička taky... Nebo když přijde cizinec a mluví třeba čínsky nebo jinak, tak my víme, že mluví, ale vůbec nevíme, co říká. Na té obrazovce, která je bez zvuku, taky – nevíme, co říkají. Ovšem hluchoněmí, kteří jsou cvičení, jsou schopni to odezírat z pohybu pusy, takže oni vidí, co ti lidi říkají. Do jisté míry, když je to dost výrazné, tak to poznají.

Tady je vidět jistý rozdíl mezi tím, co to znamená mluvit a co to znamená říkat. Česky souvisí s tím rozdíl mezi „mluva“ a „řeč“. Mluva, to je jakýsi vnější aparát jednak určitých zvuků, jestli syčíme nebo říkáme vokály, a, o a tak dál. Zadruhé: k mluvě patří určitá gramatická stavba taky například. Gramatická. Nebo k mluvě patří určitá zpěvnost toho, jak se to říká. Ale k řeči patří, jaký to má smysl, jaký je to obsah, co se nám tím říká.

Takže my musíme rozlišovat: mluva je jedna věc, je to abstraktum, konstrukce. Konkrétní případy mluvy, to jsou jednotlivé jazyky, i to jsou určité konstrukce, poněvadž žádný jazyk nikdy není. Existuje sice jazykový slovník, existuje učebnice nějakého jazyka, ale jazyk jako takový není, neexistuje. To je naše konstrukce – užitečná a ne špatná, ale skutečně existují jenom mluvící lidi. No a vedle tohohle je tady řeč. A řeč má ve vztahu k myšlení úplně jiný význam než mluvení. Lidské mládě se musí naučit mluvit, aby se mohlo naučit myslet. Ale aby se naučilo mluvit, aby to dávalo smysl, k tomu potřebuje něco víc než jenom naučit se mluvit. Poněvadž papoušek se naučí taky mluvit, ale to není vlastně mluvení, které by něco říkalo, i když to tak může vypadat. To je jenom prostě vyluzování nějakých zvuků. Někdy dokonce je to tak, že se člověk až diví,

že ten papouch ví, co říká, ale v podstatě je to jenom napodobování zvuků. Kdyby se děti učily jenom napodobovat zvuky, tak se nikdy nenaučí mluvit. Dítě se naučí mluvit teprve v tom okamžiku, když přestane svou matku napodobovat, které mu předřikává, ale kdy začne odpovídat. To je někdy velmi primitivní záležitost na začátku. To malé dítě ještě vůbec neumí mluvit, neumí se vyjadřovat, nemá zásobu slov, a už je schopno navázat ten kontakt, na němž můžeme poznat, že to dítě odpovídá. Hejká na vás, hejkne, čeká, že vy hejknete, a ono s velkou radostí zase hejkne – prostě naváže kontakt. To je navázání sociálního kontaktu, bez navázání sociálního kontaktu se dítě nenaučí mluvit. Bez napodobování určitých slovních zvuků se dítě taky nenaučí mluvit. A to pořád ještě nestačí.

Dítě musí najít způsob – teď to řeknu nejdřív z jedné strany a pak ukážu, kde jsou toho meze –, musí najít způsob, jak tím svým hlasem nebo nějakým špulením pusy a podobně vyloudit zvuky v jakési koordinaci, nebo dokonce subkoordinaci, v jakési podřízenosti smyslu, který má být vyjádřen. Při každém mluvení musí o něco jít – a to má být vyjádřeno. To dítě se k tomu nějak vztahuje, k tomu míří, chce to nějak naznačit. A aby tohle vůbec bylo možné, aby se vůbec otevřela ta možnost, že něco má smysl, že je nějaký smysl, který je možno naznačit, toho předpokladem je, že to dítě do světa smyslu vstoupí. Ten smysl nemůžeme vytvářet tím, že mluvíme, nýbrž my mluvíme tak, jak nám velí ten smysl. Naše promlouvání má smysl jedině tak, když je vedeno tím smyslem. Ten smysl není produktem toho našeho promlouvání. Jenom díky tomu se může stát, že v různých řečech různým promlouváním můžete se nechat vést týmhž smyslem, takže si lidi rozumějí, že je možno si rozumět s cizincem.

Takže na rozdíl od toho, že mluva je jakýsi prostředek, nástroj, je to způsob lidské aktivity, tak řeč je prostředí, v kterém člověk musí žít, v kterém se musí postavit, do kterého musí vkročit, aby vůbec mohl promlouvat. V tomto smyslu řeč je *logos*. To není jenom logická souvislost jednotlivých myšlenek. Ne, to je to, že vůbec něco má smysl, že je tady smysl. Poněvadž ten smysl nemůžeme vyvodit z žádné situace, z žádných nějakých předmětů, které jsou tady nějak nahromaděné. Atomy jsou nahromaděné – tak že když je tolik a tolik atomů, tak to dává nějaký smysl. Nic takového, smysl je úplně jiná rovina. Smysl je něco, co je třeba respektovat.

A řeknu zas příklad, který není zcela dokonalý, je to jenom průměr, je to metafora, ale dává tušit, o co asi může jít. To jsou hry. Vezměme si takovou hru královskou, jakou je šach. Jsou různé hry. Podle toho, jak...

KONEC STRANY A

STRANA B

... myslet po logu, logu po srsti takříkajíc. A nejenom je, je to ještě celá další rovina, kdy se musí podívat na svět, na věci, vidět je, nedělat si jenom nějaké iluze, a přesto zůstat sebou, nebýt jenom odleskem, odrazem těch věcí. Brát je vážně, ale zůstat nad nimi. Zajímavé je, jak za daných okolností z toho vytřískat nejvíc, jak ve stísněné situaci toho soupeře, který má třeba o věž víc, matovat.

Takže myšlení je taková organizovaná záležitost, kde na jedné straně my jsme ti organizátoři a hodně na nás záleží, ale ne všechno. Naše myšlení je tím lepší, čím lépe respektujeme určité organizační principy, které jsme si nevymysleli. To znamená, že když chce někdo pořádně myslet, tak se musí učit. Nevěřte tomu, že vás ty nejlepší myšlenky můžou napadnout bez velké, usilovné práce, kdy se učíte od jiných lidí, jak myslí, zejména od slavných myslitelů a tak dál.

A teď docházíme k prvnímu takovému bodu, k čemu je dobrá filosofie. Totiž když se dneska narodí malý člověk, respektive ne-člověk, protože když se to narodí, tak to ještě není člověk, stává se pomalu člověkem, matkou nebo jinou blízkou osobou je uváděn do toho světa smyslu, do světa řeči. A když je uváděn do celé té kultury, do struktur civilizačních..., tak to dítě od malička přijímá spoustu věcí a není schopno zkontrolovat to, co přijímá, poněvadž na to nemá prostředky. Aby dítě bylo schopno kontrolovat své myšlení, které je rozhodující pro jeho praxi... tedy potřebuje mít nějaké prostředky, jak kontrolovat svoje myšlení. Ale dříve, než dítě je schopno ovládnout, zvládnout ty prostředky, tak musí nejdřív začít myslet, a to znamená nekontrolovaně myslet, jinak to není možné. Do myšlení se člověk vrhá jako neplavec do vody, a teprve v té vodě se může naučit plavat. Nemůžete se naučit myslet, aniž byste mysleli. Myslet se můžete naučit, jedině když nejdřív myslíte a pak kultivujete to svoje myšlení.

Ale co to znamená? Že každé dítě, to jest každý z nás, když jsme byli dětmi a ještě doted', přijímá spoustu materiálu naprosto neproověřeného. V myšlení všech nás, v myšlení všech dob je vždycky obsaženo obrovské množství prvků, které jsou neproověřené, nekontrolované, dokonce neuvědoměné, dokonce ani o tom nevíme. To je velká potíž, poněvadž takovým nevyřknutým cílem, takovou metou člověka je vědět, co děláme, když něco děláme. Když někdo něco dělá a neví, co dělá, tak je to tak trochu člověka nedůstojné. Je to možné, když někdo něco poslouchá a maluje si opičky na straně novin na schůzi třeba. ... Takových lidí je strašná spousta. Nebo usejří něco v ruce nebo trhají papírky nebo lámou párátka, takováhle nevědomá činnost. Je to sranda, ale když by to člověk zavlékal do oborů vážnějších, tak je to velmi problematické.

Má to své meze. Člověk nemůže nikdy docela vědět, co dělá, dokonce někdy není cílem to vědět. Kultivovanost lidského života spočívá v tom, že určité nízké, nižší činnosti do takové míry automatizujeme, že už jim nemusíme věnovat pozornost... uvolňujeme se tím pro potřeby vyšší. Umět hrát na klavír znamená, že už nemusím myslet na to, kterým prstem kam šlápnu. Podobně na psacím stroji: když někdo umí psát na stroji, tak se nemusí koukat, kam tápne kterým palcem, nýbrž kouká na předlohu a ty prsty mu píšou samy. Ale to má svou cenu jenom v tom, že si člověk uvolní pozornost pro něco vyššího. Klavírista, který nemusí koukat, kam kterým prstem mákne, se může soustředit na přednes, na interpretaci. Dává tomu výraz, který by dávat nemohl, kdyby koukal na ty prsty.

Takže neplatí to všeobecně tohleto, že je nedůstojné nevědět, co děláme. Povoluje se to, je to přípustné, je to dokonce velmi užitečné na těch nižších úrovních. Děláme to nejlíp, jak to jde, nevymýšlíme si zbytečně, poněvadž

jednou to stačí vymyslet a pak už vymýšlíme něco lepšího. Příklad je: proč se udržuje v domácnosti pořádek? To není zbytečnost... Když chcete třeba přisolit polévku... Takhle žít se nedá. Ty primitivní věci musí mít nějaký řád. Ale proto, aby ta pozornost, to hledání se mohlo upnout na něco, co za to stojí.

Takže také v myšlení se určité věci musejí ritualizovat nebo automatizovat. Když se učíme myslet, tak určité věci si musíme osvojit tak, aby nám byly vlastní – jako když dobrý klavírista hraje na klavír nebo dobrá stenotypistka když pracuje a tak dále. Podmínkou zachování těch nižších úrovní v tom mechanickém průběhu je, že skutečně se využije uvolněné energie na nějaké vyšší úrovni. No a teď je tady otázka, jakou roli může to myšlení hrát, když v těch nižších rovinách to takovýmhle způsobem automatizujeme takříkajíc... Když prostě se naučíme myslet, aby to mrskalo ty myšlenky jednu za druhou... Tak k čemu uvolňujeme tu svou energii. ...

No, tak já už budu končit, abychom o tom mohli taky diskutovat. Tu otázku, kterou jsem postavil na konec, tu nechám nezodpověděnou, poněvadž to... Když studujete filosofii, tak poznáte, že nejdůležitější na myslitelích není to, co tvrdí, ale to, jak se umí zeptat. Umět se správně tázat, to je vrchol filosofie. Poněvadž ne každá otázka je správně položená a tázat se správně, to je umění. Takže čím větší filosof, tím víc je připraven po položení otázky umlknout a nechat tu otázku mluvit samu. Nesnažit se ji hned tedy sprovodit ze světa tím, že na ni odpoví.

Ale co to znamená, když se ptáme? To je zas: vidíte na tom postup filosofie. My jsme došli k otázce: když si uspořádáme své myšlení, tak proč si ho uspořádáme? Čeho v tom uspořádaném myšlení budeme chtít dosáhnout? K čemu je dobré si uspořádat myšlení? Když už filosof položí tuhle otázku a vidí, že odpovědět na ni by dokázal jediné tak, že by vlastně tu otázku smazal, že by ji znehodnotil – poněvadž ta odpověď – prostě na tu nejsme připravení, nejsme dost zralí odpovědět, každá odpověď bude falešná –, tak udělá filosof jednu důležitou věc, a tím se pozná zase filosof. Že se podívá se z distance na tuhle otázku a řekne: a co to vlastně děláme, když se takhle tážeme? No, uděláme to teď taky: co to vlastně děláme, když položíme otázku: a k čemu je vlastně to správné, přesné, pravdivé myšlení?

No tak děláme tady jednu důležitou věc, která nám umožní začít zase odjinud. Totiž tady myšlení samo se začíná zabývat sebou samým. My myslíme ze začátku na nejrůznější věci, problémy, které jsou kolem nás, a tak dále, ale dostaneme se jednou do situace, kdy musíme přemýšlet o svém myšlení. A to je jeden z takových zázraků tohoto světa, lidského světa a lidského života. To je taky jedna z věcí, kterou musíme doplnit, která vyznačuje právě lidské myšlení na rozdíl od těch nižších forem myšlení. Vyzní to daleko lépe, když teď nebudeme používat slova myšlení, ale vědomí, vědění nebo tak. Totiž: lidské vědomí je charakterizováno tím, že když něco víme, tak vždycky tam v tom je taková příměs, že víme, že o tom víme. To je něco naprosto úzce spjatého s celým lidským myšlením – tedy, jak ho známe.

Tak řekněme, že bych tady najednou něco vykládal o Pýthagorově nebo Thalétově větě. Většina z vás ví, co to je, učili jste se to ve škole. A teď kdybych jednoho po druhém vyvolával a ptal se, co to je Pýthagorova nebo Thalétova věta, tak by se mohlo stát u některých z vás, že... Anebo se může stát, že si student myslí, že nic neví... ale je to jenom tréma, okamžité okno. Takže tahleta okolnost, že člověk ví a zároveň ví, že ví, to není něco, co spadá tak jednoduše do jednoho, co je jakýsi zrcadlový otisk toho, že ví. To není tak. Mezi tím je vždycky jakési napětí. Člověk může něco vědět a myslet si, že to ví... může nevědět a myslet si, že ví... Na tomhle založil Sókratés celou svou koncepci. Možná, že i ti, kteří s námi nedělali ten kurs před časem, tak že znají druhou řeč Sókratovu před soudem, kde byl odsouzen k smrti. Tak jeho druhá obhajoba – má tam takový zvláštní... která má vlastně dvojí cíl, jednat trochu okecat to, co se o něm říkalo: že sama věštírna v Delfách ho označila za nejmoudřejšího ze všech lidí... Samozřejmě by to nikoho nenechalo chladným a šel by okamžitě prokázat, že to je vůl. To je taková dobrá lidská vlastnost.

Zajímavé je, jak to vykládal: Mně to bylo taky divné, když ten přítel přišel... že já, který nic pořádně nevím, že bych byl nejmoudřejší z lidí. ... A chodil jsem od jednoho moudrého člověka k druhému a u každého jsem chtěl ukázat, že jsou moudřejší než já. ... Jenomže když se na to člověk koukne zblízka, tak vlastně nic nevědí... U všech se ukázalo, že vlastně moudří nejsou... On sice nikdo z nás nic pořádně neví, ale oni si myslí, že něco vědí, ale já vím, že nic nevím, a tak jsem malinko moudřejší.

Na tomhle se vlastně poprvé ukazuje, jak něco vědět, jak to není dost jisté. Že je potřeba se na to ještě kouknout. Tam totiž – uvádí některé příklady Sókratés, třeba o člověku, který je znám jako výborný znalec koní. Sókratés za ním přišel a začal zkoumat, co to je vlastně kůň a jak se liší kůň od osla... A ten odborník... byl v troubě, nevěděl, co to je vlastně kůň. Ale odborník to má vědět přesně... Ale ten odborník nevěděl víc než to, co vědí všichni. Podobně dneska ve fyzice: zeptejte se fyziků, co to je atom, co to je hmota... O tom odmítají vůbec mluvit. Jsou to fyzici, že.

No a tady se tedy ukazovalo, jak ty roviny toho vědění jsou důležité, jak nestačí jedna. Jak člověk, který si o sobě myslí, že je v něčem dobrý... to, co si o sobě myslí, není rozhodující. Na druhé straně: ... neodvážá se jít do nějakého sporu, protože si myslí, že na to nestačí, a tím nechá vyhrát nějakého pablba, který má velké sebevědomí, do všeho se žene a nemá sebekritičnost.

Takže ta druhá věc spočívá v tom myslet vždycky na to, jak myslíme... Když klademe určitý typ otázky, tak se můžeme tázat jenom na základě nějakých předsudků... My vždycky musíme kontrolovat, co to vlastně děláme, když klademe tu otázku. A to je možné jenom díky tomu, že naše vědomí je vědomí reflektované. To jest: my nejenom víme, ale víme, že víme. ... Můžou v tom být diskrepance, ale to, že tam vždycky je nějaké sebepochopení, to je podstatné pro lidské myšlení. Zkrátka když myslíme, tak zároveň myslíme na to, jak myslíme. A filosofie spočívá v tom, že v téhle jakoby okrajové funkci myšlení si děláme zvlášť důkladný pořádek.

Ta filosofická zkušenost je, že myšlení samo se dost často mýlí. Když jsem citoval Zénóna, tak všichni lidi věděli, že ty argumenty Zénónovy vlastně neplatily. Třeba ten Achillés a želva... Na to nemusí být ani Achillés a želva, stačí dva lidi... a stačí jenom dva lidi, a když má ten slabší vědec náskok, tak ten rychlejší ho předběhne. Ale když vám to tam argumentuje Zénón přesně logicky... Nebo když mluví o tom šípu, který letí a musí nejdřív překonat půlku té vzdálenosti... a nikdy nedospěje ke konci. Proti tomu nebyl argument. To trvalo až do té doby, kdy Newton a Leibniz objevili infinitezimální počet a prokázali, kde byla chyba. Totiž že se prokázalo, že součet nekonečné descendentní řady je nekonečný – a zatím to není pravda, součet nekonečné descendentní řady je konečný. ... Nám lidem nestačí, když se zjistí, že praxe životní ukazuje něco jiného. To věděli všichni, že Achillés předběhne želvu a věděli všichni, že ty šípy doletí... Čili výsledek jediný: to je všechno zdání, vždyť vlastně se to nemůže hýbat... Ten myšlenkový náhled, to nahlédnutí, jak se to má logicky, to je strašně důležitá záležitost. My už si to dneska neuvědomujeme, poněvadž je nám to běžné, ale třeba ještě se zachovala zpráva, že když Thalés přišel na něco..., tak že obětoval dvacet volů nebo kolik. Za to, že přišel na důkaz! To byla velkolepá záležitost. Tím byli lidi okouzleni, že se dá provést důkaz.

... Oni se mu chechtali kvůli mnoha různým věcem a on aby dokázal, že toho, čeho si lidé váží, dokáže filosofie levou zadní, tak jednou koupil celou úrodu oliv. ... No a udělal to v době, kdy byl v Egyptě, taky s astronomií, taky s počasím něco věděl – prostě odhadl, že bude strašlivé sucho. A koupil veškerou úrodu dopředu. Tak to, co se urodilo, bylo všechno jeho, a bylo sucho, a on obrovsky zbohatl, poněvadž to pak prodával za daleko vyšší ceny, než to koupil, poněvadž se nevědělo, že se toho urodí tak málo... Stalo se, že on, aby ukázal, k čemu filosofie je, tak takhle ukázal, že taky k něčemu je, a pak to všechno vrátil jako grant. Aby ukázal, že sice filosofie je schopna si dobývat bohatství taky a dovede to levou zadní a víc než ti druzí, ale že na to kašle. To je tak smysl té anekdoty. No ale filosofové vždycky vypadali jako blázni, ten Thalés taky.

No ale nás teď zajímá zejména to, jak důležité bylo nahlédnutí těch myšlenkových souvislostí. Tedy filosofie od samého začátku je důvěrně spjata s ustavičnou reflexí, s ustavičným sebeposuzováním novými a novými kontrolami toho, co dělá, když myslí. No a to vlastně by měl být konec... Mohli bychom pokračovat takřka do nekonečna, co to je myšlení, protože to nemá žádné ohraničení, tady jsme si řekli jenom ty hlavní věci. No ale já zůstanu ještě jen u jediné věci na ukázkou: jakou tohle má cenu? Stalo se – od nového věku zejména, od dob renesance – se stalo jedním takovým předsudkem, který dodnes sdílí naprostá většina lidí, že ve vědění je naše spása, naše spasení – v práci a vědění je naše spasení. Že lidi se musí zbavit pověr, jak se to říkalo, a založit život na vědě. Teda jednak dneska už to je trochu otřesené, dneska už ani nechápeme to nadšení, jaké měli ještě naši otcové nebo zejména dědové, když se mluvilo o vědě. Propadali úplně nadšení, to bylo nové náboženství. Sice ještě leccos nevíme, ale jednou budeme vědět vše, pak budeme pány.

No a teď jednak se zjišťuje, kam to vede, to vědění, protože to ničí člověka, protože to je bez kontroly, a za druhé se ukazuje taková zvláštní věc. Věda si neobyčejně zakládá na tom, že ví – to je její cíl, vědět. No, a když se to tak vezme, tak věda vlastně neví, co dělá – v některých záležitostech. Věda jako celek neexistuje, existují jenom jednotlivé vědy, to jsme si taky říkali. Každá věda má svůj vymezený obor, v kterém je kompetentní, nesmí se jiné vědě plést do řemesla. Když začne fyzika vykládat určité věci, no tak samozřejmě nestačí na to, aby vyložila třeba, proč někde vznikla revoluce. I když tedy když si přečtete Sorokinovy *Sociologické nauky přítomnosti*, tak tam uvidíte takové období, kdy se sociologie teprve vytvářela a kdy se začala dělit na sociální fyziku, sociální chemii a podobné voloviny. Ale zejména je to taky naopak, když se plete třeba biologie, když se plete fyzice do řemesla, tak fyzika ji tam nerada vidí, vykazuj ji, nemá tam co dělat.

No jo, ale zejména žádná věda není kompetentní při posuzování svého vlastního myšlenkového aparátu. Fyzika má metody, jak vážit, měřit, jak rozbíjet atomy a já nevím, co všechno, ale nemá žádné metody, jak posuzovat, kontrolovat ty pojmy, pojmové prostředky, s kterými pracuje. Na to není kompetentní. No a co to znamená? No to, že to dělá diletantsky, takovéhle věci. Když vymýšlí vědec nějakou novou teorii, tak to dělá diletantsky, protože používá pojmů, na které nemůže použít metody své vlastní vědy. Dělá to nutně nevědecky. To platí o každé vědě. Čili z toho vyplývá, že jaksí není nic nevědecktějšího než věda. Věda stojí a padá s nevědeckostí. Kdyby diletantsky neuvažovala, tak vůbec nemůže pracovat. Ona potřebuje si vymýšlet nové pojmy – a ona nemá nic, jak by je kontrolovala. Každý fyzik, každý chemik, každý biolog, který vymýšlí nové pojmy, si počíná jako diletantský filosof. A tady je úkol filosofie, že dovede posoudit ty pojmy. Najednou přijde filosof a řekne: no, takové věci, co dělá tenhle a tenhle vědec, tak to už dávno udělal Platón a ukázalo, kam to vede, že to je neudržitelné, že to má tyhle a tyhle vady a tak dál. No a ten vědec to vymyslel ze své vlastní hlavy, on objevil Ameriku po Platónovi. A časem se to ukáže, že je to blbost. Ale kdyby trochu byl poučenější, kdyby nebyl diletant v téhle věci, tak by se toho mohl vystříhat.

Takže třeba i v takových oborech, jako je věda, ta filosofie je důležitá, poněvadž naučí toho vědce, jak kontrolovat své vlastní pojmové prostředky, myšlenkové prostředky. No a tím spíš je to důležité třeba pro lidský život: lidi, když uvažují o svém životě – jednak lidi neradi uvažují o svém životě, že, daleko lepší je odvádět pozornost, poněvadž ten život sám nepřipadá dneska lidem příliš smysluplně –, a když už to dělají, tak to dělají takovým primitivním, nepoučeným způsobem. A filosofie je může poučit, takže to dělají bez těch chyb, které už se ukázaly v minulosti. A samozřejmě budou dělat nové chyby, ale dělat nové chyby, to je užitečné, ale po sté padesáté dělat staré chyby, to je skutečně cosi absurdního.

A posléze tedy, abychom nezůstali jen u takového toho individuálního lidského života – to někdy byla filosofie chápána tak, že je to jakási moudrost životní, která člověku dává důstojný život v takovém tom plahočení a tak dál –, tak je to filosofie, která je schopna také ukazovat to,

co je smysluplné v životě obce. A obec se řekla *polis*, čili co je politicky, myšlenkově politicky únosné a co není únosné, nebo lépe co je nosné. Co vydrží, myšlenkově co vydrží v politice. Politika velmi často pracuje s určitými představami, idejemi, nějakými obrazy budoucnosti, které jsou nedomyšlené. Dokonce které – ne že by to byl nedostatek, ta nedomyšlenost, ale které jsou často naschvál nedomyšlené, aby fungovaly určitým způsobem – to je ideologie, že. A filosofie tadyhle také může ukázat, jak to lze kontrolovat, jak to lze posuzovat, měřit, zkoumat, jestli je to myšlenka, která něco unese, nebo jestli je to jenom nějaká chiméra, jestli je to podfuk vlastně.

No, tak v tomhle všem se ukazuje, že když chceme myšlení kultivovat ve všech oborech – jak v praktickém životě, tak ve vědě, tak v umění, tak v politickém životě –, když chceme kultivovat myšlení, tak že potřebujeme na to nějakou disciplínu. Potřebujeme nějaké učení, které by nás poučilo, jak to máme dělat, tu kontrolu. No a tohleto na sebe odedávna bere filosofie. Zároveň ovšem filosofie si uvědomuje, že sama se stává vždy znovu obětí nějakých omylů, takže filosofie sama sebe klade do otázky, nad sebou dělá otazník, a vždycky znovu se chce tázat, co to vlastně dělá, když filosofuje. Takže když chceme pořádně vědět, co to je myšlení, tak musíme dělat filosofii, a to takovou filosofii, která nikdy definitivně neodpovídá na žádnou otázku, nýbrž vždycky nám ukazuje otázku otevřenou a chce na nás, abychom naslouchali té otázce sami – nebo přesně řečeno, abychom naslouchali díky tomu, že ta otázka je postavena. To je hlavní cíl filosofický. Když mluvíme o tom, co to je myšlení, tak nemůžeme jinak než k téhle otázce nakonec dojít.

Tak to je všechno, u čeho dneska zůstaneme. Odpusťte, byla to taková improvizace, ale doufám, že jste si nějaké poznámky udělali, otázky...

KONEC KAZETY 1

ZAČÁTEK KAZETY 2

STRANA A

Jana Hejdánková: ...

LvH: To je pravda. Jednak je to hodně konfušní, jak jsi to předvedla, protože „ham“ a „otevře pusou“, to není jenom reflex... Dále u zvířat nejsou také jenom reflexe, nýbrž jsou tam i komplikovanější reakce, než je reflex. O reflexu nemůžeme mluvit třeba u psa, to můžeme jenom u jeho slinných žláz třeba. ... U Pavlova to fakticky nebyla reakce psa jako takového...

Jana Hejdánková: To je reflexivní jednání, to není reflex...

LvH: ... Za druhé, ten svět smyslu není jenom svět, který se otevírá myšlení. Když pozorujeme živé organismy, tak nemůžeme nabýt dojmu, že tam je podstatný rozdíl mezi tím, jak se vrásní pohoří, a jak třeba jedná stádo sobů. Nebo nějaká malá, nějaká nenápadná zvířata. Prostě ve světě živého, živých organismů, živých bytostí je už smysl nějakým způsobem přítomen. Není to ten nejsilnější způsob, ale smysl tam je. Dokonce tedy jsou takoví fyzici, astronomové... Když byste si přečetli tu starou knížku Jeansovu *Tajemný vesmír*, tak on tam sice na jednu stranu drasticky

vyšpicovává, jak vesmír je nám cizí, jak na nás kašle. Ale konec knížky je jiný, tam ukazuje, že vlastně je takový nějaký zvláštní souzvuk mezi námi a vesmírem, a ten že je prostředkován matematikou. My se s takovou láskou noříme do matematiky, to je svět, který nás konsternuje, který nás přitahuje, je to cosi skvostného, člověk tomu propadne jako droze. A teď se ukazuje, že ten svět té matematice propadl taky. Všechno, co se v tom vesmíru děje, všechno to je matematicky popsatelné, ty matematické vztahy tam jsou zachovávané. Takže ta jednota, ten smysl všeho je v tom, co popisuje matematika, v těch matematických vztazích. No tak jsou taky takovéhle krajní [přístupy], že to takhle vztahují... Ten smysl musejí pak hodně ochudit. Ale v tom světě života, světě živého, tam je to naprosto zřejmé. Nemůžete popsat chování vlaštovek – když staví hnízdo, sedí na vejcích, živí mláďata – nemůžete popsat, když nepochopíte, že vychovávají mláďata, že to má určitý smysl. Vrásnění pohoří, to popíšete prostě, jak teče láva z Vesuvu, to je přírodní děj, ale tohle je smysl, to je hluboce zakotvené ve smyslu.

Takže tam jsou dvě věci. Nechme stranou to neupřesnění těch pojmů, důležité je, že smysl v jakýchsi nižších rovinách, v takových primitivnějších podobách se najde i tam, kde není myšlení, kde není řeč. Jenomže je důvod, proč se domnívat, že ten smysl v tom světě živých bytostí je jakýmsi odrazem, odleskem toho pravého smyslu, který je mnohem komplikovanější nebo mnohem hlubší a tak dál. Že díky tomu, že žijeme ve smyslu, jsme schopni promlouvat tak, že to dává smysl. Ale díky tomu, že žijeme ve smyslu, také i ty nejnižší organismy můžou nějak být – třeba jenom jednobuněčné organismy, jaká už to je organizace, jak to funguje! Dokonce i bezjaderné, akaryonta. Jak to tam všechno funguje, jak se to umí rozmnožovat, jak si to zachovává identitu, drží to určitou linii, nemění se to jen tak v něco jiného, to je jakýsi odlesk vůbec toho, že to je ve světě smyslu, že je smysl možný.

Jana Hejdánková: Já jsem měla na mysli něco trošku jiného. Ty jsi říkal, že papoušek nemůže nic říct. Že může mluvit, můžeš ho naučit mluvit, ale ne aby něco říkal. Když naučíš papouška, aby, když si sedne na horkou rouru od topení, aby řekl „pálí“ a uletěl, nebo když ho naučíš, aby říkal, že má hlad, když má hlad, tak je to velice analogické jako ty počátky u toho dítěte. A je to už vstup do toho světa řeči?

LvH: Samozřejmě, kdyby to tak bylo. Ovšem o tom jsou diskuse a já mám dojem, že se to nepodařilo zatím... Ono to někdy může tak vypadat, ale jsou to spíš asociace.

...

LvH: Když to řekne a dává to smysl, tak vstoupil do světa řeči. Když to ale pro něj je jenom určitý typ komplikovaného skřeku, kterým signalizuje, že má hlad, a naučí ho ten signál korunovat... Co my víme, co si dítě při tom myslí? Jestli je to opravdu jako u toho papouška, nebo jestli je to jinak.

[?]: Já v určitých fázích tvého výkladu jsem si tak zkusmo dosazoval místo slova „myšlení“ slovo „víra“ a místy docházelo k takovým dosti zajímavým Stimmungům... Kdo neumí mluvit, tak neumí myslet – vztaženo na tu víru, kdo neumí mluvit, tak neumí věřit... Zvláště se mi zdálo, to je právě ta

otázka, jestli v té analogii nebo asociaci... Myšlení není něco, co je jaksi v nás, a teď to slovo, ta řeč to jenom vynese ven, ze srdce přes ten jazyk na dlaň. Taková krásná analogie je vyznání víry, které ukazuje, že vlastně ta víra není něco, co máme někde v tom srdci, a teď to jenom vyneseme. Protože to vyznání je konfese v tom smyslu, že je to nějaké vymezení té víry, člověk se toho chápe a vlastně tímhle tím věří...

LvH: Já bych tvrdě protestoval.

[?]: No tak to by mě zajímalo...

LvH: To je úplně jiná otázka a bylo by třeba tomu věnovat delší čas. Ale že tím, jak člověk formuluje svou víru, že tím věří, to rozhodně není pravda. To je asi tak, jako když bych řekl, že někdo se domnívá, že je odborník na koně, tak tím je odborník na koně, když se to domnívá. Přesně tohle. Poněvadž to, co vyznávám, je reflexe víry. A ta reflexe může být falešná. On může vyznávat, ale nevěřit. Víra není myšlení.

[?]: Tohleto bych bral, teďka mně otázkou je to, co řekla Jana, jestli může věřit a nevyznávat.

LvH: No tak tradice křesťanská je, že ano. To jsou ti takzvaní anonymní křesťané, ti věří, a nevědí o tom.

[?]: No tak to děkuji, já jsem chtěl vědět, jestli to byla asociace... Byla to taková asociace, je to něco jiného.

LvH: Mně se zdá, že pro tuhle otázku je strašně důležité rozlišovat víru a reflexi víry. To jsou dvě věci, které byly prakticky v celé dosavadní tradici zaměňované, když se mluvilo o víře, tak se vždycky myslelo na konfesi, to jest na vyznání, to jest na to, co se žvaní, a nikoli na to, co se dělá. A došlo to tak daleko, že Luther dokonce vyhodil z Nového zákona Jakuba, poněvadž se mu nelíbil, poněvadž ten právě dává tvrdý důraz na to, co se dělá. No, a když se to rozliší, takže se pak otevírá ohromná možnost, jak se vůbec orientovat... Křesťanství je v děsné krizi a je to potřeba a právě tadyhle se po mém soudu otevírá velká možnost. Do toho patří..., že když rozlišíme víru a reflexi víry, tak ta víra se stane jakousi orientací životní, která se může nějakým způsobem reflektovat, ale není tou reflexí. A ta orientace životní byla popsána v té tradici židovské a židovsko-křesťanské mnoha způsoby. Dá se to dokonce exegeticky vysledovat. Já se o tom opírám vždycky o tu práci Ebelinga a jeho žáka Marxseny, kteří ukazovali, že existuje dokonce taková speciální tradice v synoptických evangeliích v úzkém kontextu kolem těch takzvaných logií, to jest těch vlastních slov Ježíšových. Když se to nějak posuzuje, co je původní, co jsou dodatky, co tam bylo vpisováno a tak dál, tak ta nejstarší místa – že se tam vždycky mluví o víře absolutně, neříká se „víra v co“, poněvadž jak se řekne „víra v Boha“, „víra v církev“, „víra v Ježíše“, tak už je to konfese a je to reflexe. A víra tam se používá absolutně – když Ježíš říká „Jdi, víra tvá tě uzdravila“, tak neříká víra v co. Tak to je jeden takový opěrný bod, a pak, když se jde zpátky, tak taky u Pavla, ten tam má velký chvalozpěv na to, co je víra, že Abraham vírou vyšel do neznáma. Můžeme jít až do těch tradic izraelských, tam je vylíčeno, co to znamená jednání z víry nebo život orientovaný vírou. Tam ještě vůbec ani ten termín „víra“ není ani tam není

reflexe nějaká věroučná nebo konfesijní. Prostě je tam ta situace, v níž člověk jedná určitým způsobem, a ten způsob se nazývá, že to je z víry.

Tak mně se zdá, že to je velice užitečné a je to taková věc, kterou dneska jsem tedy neměl možnost do toho zabudovat, ale je velmi důležitá. Totiž když bychom se znovu podívali, co ta filosofie dělá v té reflexi, tak by se ukázalo, že filosofie není jenom reflexe. Nebo že není možná jenom jako reflexe. Že je cosi, co zakládá a umožňuje každou reflexi, a co samo reflexí není, je to určitá orientace, a už tato orientace je cosi filosofického, protože to filosofii zakládá. A tahleto orientace, tuhleto orientaci nazývá třeba Jaspers filosofickou vírou, napsal o tom malou a velkou knihu. A já jsem vám teď chtěl ještě říct, že jsem velmi nakloněn, jestli nebudete proti tomu, příští rok že bychom se věnovali čtení právě té malé Jaspersovy knížky *Der philosophische Glaube*. Poněvadž teď je to přeložené do češtiny, sice jen tak halabala nebo přesněji řečeno neuměle, ale bude to aspoň něco a zároveň zkontrolujeme, jak ten překlad byl provedený, opravíme a můžeme tedy po jisté době dát dohromady ten překlad tak, aby se dal...

[?]: Já se cítím upřesněn, děkuji... Je to tak, že jsem nesprávně použil slova víra a měl jsem říci myšlení víry nebo reflexe víry. A v tom případě to pak asi pasuje, není reflexe víry bez řeči a bez formulace – a zpětně, není to tak, že by ta řeč jenom vynášela tu reflexi víry, nýbrž ji také utváří, a to platí, protože je to reflexe, to platí o každé reflexi, o každém myšlení. Děkuji.

LvH: Že tedy víra je svým způsobem charakterizovatelná jako respekt k té platnosti slova, řeči, k platnosti logu. Je to odpověď na logos. ... Totiž, to je ono. Pokud jde o vztah ke světu smyslu, ke světu řeči, ke světu logu nebo jak bychom to nazvali, tak tam imprintace není možná. Tam vždycky znovu je třeba naslouchat a poslouchat. Ale není možno zaujmout jednou provždy postoj víry. Z toho totiž člověk vždycky znovu vypadne. Kdežto imprintace je to, z čeho člověk nevypadne – to jednou zaujmeš a máš to na celý život. Tím se tedy...

Jana Hejdánková: Takže když to kuře se vylíhne, tak je otevřené tomu, co uvidí... Takže tohle by se dalo ztotožnit s tou vírou... Ten konec té imprintace u té víry už není.

LvH: Teď možná došlo k nedorozumění. Jedna věc je imprintace, druhá věc je imprinterční období. Jestli jsi měl na mysli, jestli víra není totožná s tím roztažením imprinterčního období až do smrti, tak řeknu, že jo. To jo. Takže já jsem nerozuměl dost tvému dotazu, poněvadž jsi to blbě vyjádřil. Mluvil jsi o imprintaci, a to už je to zabouchnutí.

[?]: ...

LvH: To je asi tak, jako těm ptákům zůstane to peří. Že bude mít peří slepičí, ale bude se chovat jako kachna... To, čím Veselovskému ti pštrosi byli milí, bylo to, že se k němu chovali jako ke svému tátovi, ne že to byli pštrosi. Tady ten kontakt je důležitý. Že někdo vypadá jako protestant natrvalo, nikdo mu to nesmaže – no Bože. Nebo katolík... Ale že je možný kontakt, že je možné sblížení, že je možný rozhovor, to je důležité, ne jaký

to má šmak. Tím jsem to chtěl – je to takový kolorit. Někdo chodí se sombrerem a někdo má rádiovku. Dohodnout se můžou.

[?]: ...

LvH: Otevřenost vůči budoucnosti, to je to trvalé. Ale je to trvalé asi tak jako vycházení do neznáma je archetyp. To je „trvalé“ v uvozovkách, poněvadž je to vlastně anti-trvalé, pokaždé je to jiné. Vycházení do neznáma: to nemůžete furt přicházet do stejného neznáma, poněvadž do neznáma jdete jenom jednou a pak už je to známé. Čili do neznáma musíte pokaždé jinak. A tak dále. Čili je to vlastně obrácení na ruby všecko. Čili to imprintační období, které je protaženo do nekonečna, vlastně znamená, že imprintace je vyvrácena, že definitivně se nic neimprintuje. Anebo když se něco imprintuje, tak že to je jenom taková boční záležitost, je to něco okrajového, součást nějaké té ekonomizační aktivity.

KONEC KAZETY 2